

Максим КАРАНФИЛОВСКИ

ЗА НЕКОИ ЈАЗИЧНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ВОЈДАН ЧЕРНОДРИНСКИ

Војдан Чернодрински е, без сомнение, една од најзначајните личности во историјата на македонскиот народ и на неговата култура. Тоа се потврдува со неговиот животен пат и целокупното творештво – посветени на слободата на македонскиот народ, како и со неговиот став дека преку културно – просветната борба и сопствениот литературен јазик се води борба за националната слобода. Не е ни најмалку случајна посветата на едноактната сцена во стихови *Срешиџа*, напишана по загинувањето на Гоце Делчев со зборовите „... посветена на апостолот на слободата Гоце Делчев – од неговиот соборец и идеен другар – В. Чернодрински“¹.

Блискоста и соработката со Крсте Мисирков, секако, игра важна улога во неговото дејствување и дава можност да се осветлат и неговите ставови за јазикот. Не случајно Чернодрински секаде пишува дека делото е напишано на македонски говор. Тој никаде не дава поблиска, потесна определба на тој говор. Сигурно е дека во основата на неговите текстови лежи неговиот роден дебарски говор и некои негови карактеристики можат лесно да се откријат. Такви, се на пример, шесточлениот вокален систем (и, е, а, о, у, ѓ), вокалното р со призвук ѓпред или зад р (кръвник или кървник, мърсни или мръсни, Кърста ѓ се крѣстеше), како и со придружен вокал до р: баргу, карвници, сердцево, ферлаат, трегни се, четвртиот итн. Тука може да се додадат уште некои особености како употребата на о на местото на секундарниор ер (ѣ2) во контакт со р, л, н, (огон, тонка, добор, дошол), формите ол, ѓл или ѓ наместо вокалното л – полн, пълн, вѣлк, сѣнце; мекото л' (неделн, кошул), заменките ового, оного, овия, ја, яс, яз и кај глаголите: 1 л. едн.

¹ Војдан Чернодрински, *Собрани дела*, т. 2, Мисла, Скопје 1976, стр. 161.

сегашно време без -м (кажа, направа, науча, умира)и во 3 л. ед. сегашно време со -т (барат, жниет, заколит, можит, пасет, чинит итн.)².

Меѓутоа, јазичните карактеристики на Чернодрински содржат многу елементи својствени на поширок круг западномакедонски и централни говори како: употребата на тројната членска форма, губењето на интервокалните согласки в, д, г, ј, к и др. – глаа, ѓаол, убаа, чоек итн., сочуваната општа (генитивно-акузативна) форма кај именките: на деда, на татка, на Господа, Ника, Спасета, Трајана итн., како и глаголските наставки со -м за 1 л. едн. во сегашно време (знам, идам, имам, седам), кои се јавуваат во текстовите паралелно со примерите без -м и наставката -ат за 3 л. множина на сегашното време (влагаат, праат, ручаат, сакаат итн.).

Списокот на таквите јазични карактеристики е многу подолг од досега изнесеното, но овој пат не ни е главна цел утврдувањето на дијалектните карактеристики на јазикот на Војдан Чернодрински. Кога ќе се земе предвид образованието на Чернодрински, неговото дружење и соработката со Мисирков и веќе спомнатиот став за сопствениот литературен јазик, со право може да се смета дека тој своите литературни творби ги пишувал на македонски говор, како што самиот истакнува, а кој претставува негов обид да пишува на јазик со повеќе македонски дијалекти, главно од централното македонско дијалектно подрачје. Кон тоа може да се додаде и аргументот за акцентирањето, кое според упатствата на самиот Чернодрински дадени во *Македонска крвава свадба*, доследно се спроведува според нормите својствени на западно-македонските и централните говори, односно тие се исти како и во современиот наш литературен јазик. Оттука, со сигурност може да се тврди дека Чернодрински прави обид да пишува на литературен јазик и тоа не е само обид туку тој во тоа и успева во мошне голем степен, се разбира, земајќи ги предвид околностите во кои тој ги создава своите дела, нивните цели, како и нивото на развојот на сознанијата за македонскиот литературен јазик.

Чернодрински добро го знаел бугарскиот литературен јазик и пишувал на него, но во своите дела тој строго води сметка да се дистанцира од него и ниту

² Максим Каранфиловски, „Јазикот на Војдан Чернодрински во *Македонска крвава свадба*“, *Литературен збор*, бр. 1, Скопје 1975, стр. 34 – 40.

еден негов македонски лик не зборува на бугарски јазик, за разлика од неговите авторски забелешки и други придружни текстови. Сосема е мал бројот на елементите од бугарскиот јазик кои му се провлекуваат во текстовите во говорот на македонските ликови. Такви бугарски елементи – зборови среќаваме меѓу предлозите (върху, из, като, след), сврзникот че, извесен број именки (свобода, куриер, правителство, мрсник), придавки (мрсни), бројни форми (двама), глаголски форми (е излегло, е истепал, е останал, добре дошли, не им казвај и др.), како и употребата на некои заменски форми (должноста си, стоката ни, честа ни) и испуштањето на двојниот објект (за да убиеме крвникот, Турчинот грабит стоката ни, тој ми украде лешниците) и др.

Другата туѓа лексика Чернодрински ја користи во склад со своите стилистички потреби. Посебно место заземаат, секако, турските зборови, кои во текстовите на Чернодрински се застапени во релативно голем број, но тоа маже да се смета за соодветно на времето кога се пишуваат тие дела и на времето за кое станува збор во дејствието на драмите. Тие се сосема природни за тоа време и за говорот на Македонците од тоа време (асли, алал, адет, дикат, кабил, завалија, рушвет, суртуци, укумат итн.). Најголем број од нив денес се веќе застарени и неразбирливи за помладите поколенија.

Сосема природно, најголем број турски зборови се јавуваат во говорот на турските ликови и тогаш кога се опишуваат реалиите од нивниот живот: општествена припадност и функција, облека и украси, разни мерки, пари, јадења итн. Се работи најчесто за безеквивалентна лексика поврзана со битот и карактеристиките на некој народ, т.е. за таканаречените егзотизми. Нивниот број во текстовите на Чернодрински е соодветен на времето кога се настанати делата и на времето кое се опишува: ага, аскер, бег, башибозук, гаур, кадија, измекар, валија, укумат, кумитлак, чифлик, ербап, душмани, коџобашија, едепсас; долама, гајтан, памадан; рушвет, давиа, риџа, ценк итн.

Чернодрински ги користи и таканаречените варваризми, односно употребува цели фрази на турски јазик (иако се напишани со македонска кирилица) со стилистичка функција да се долови колоритот на ликот во дадена ситуација. Нивната употреба кај Чернодрински е одмерена и стилистички наполно

оправдана, соодветна на времето и местото, дејствието и ликот, со свој придонес кон веродостојноста на опишуваните настани. Еве неколку примери во таа смисла:

Нерде начти бу ѓаур, а? Ја бак... бурда вар башка ѓаури. (1, 27)
Оф, јараби! Кардаш! (2, 41)
Оф, бурунос!... На домус! (2, 77)
Гиди, домус! (МКС, 58)
Бак шејтан чоџук. (МКС, 59)
Бре ќопек, пис милет, комита ѓаур. (МКС, 59)
Ај кумита ѓаур, бак шинди. (МКС, 60)
Ајде гит орда, заптие гељор, чабук, капу капи. (МКС, 73)
Мерхаба, ефендам! Мерхаба, мерхаба, бујрун. Ејвала. (МКQ73)
Кин дер? Бенжм, бенжм, ач капи. Не истерсан, беим. (МКС, 75)
Сус!... имансас... ѓаур. (МКС, 86)
Вурунус! (МКС, 102)
Давран, давран! (МКС, 103).

Сите вакви примери, употребени најчесто во ситуации на судир, карање и поретко како поздрав или во дијалог, се дадени без превод затоа што нивната функција е да се долови колоритот на настанот, а и веројатно затоа што во времето кога се напишани биле и поразбирливи за читателите или гледачите.

Многу почесто Черндрински користи едно друго стилистичко средство со цел да постигне определени ефекти во говорната карактеризација на ликовите. Се работи за таканаречените макаронизми, односно користење говор со нарушени јазични норми, кога ликот употребува туѓи јазични конструкции со неправилни и нарушени граматички форми. Тие се најчесто користени за карактеризација на турските ликови во драмите и во ретки случаи за српски:

Ах, насана ѓаурка, каде криела. (2, 65)
Зашто бре? Ќе носил при моите деца, тамо ќе јадил пилаф, алва, шеќер... (МКС, 59)
Тој ќелеш да речел таков збор? Тој дете, ама татко му ќе патит! Еден бег денеска го грабил еден ѓаурка на нивата да турчит,...(МКС, 59)
Остајте мене тој ѓаурка, ја ќе рашетал из бавчата. (МКС, 71)

Ама дур бакалам, сега ќе криел арно. Заборајл, оту ќе дојдат заптие.
(МКС, 75)

Каква сестра го сакаш од мене, ор? (МКС, 74)

Ти мене ќе кажел арамија, бре ешек. (МКС, 74)

...Ама дип... много креват гурултија тој Московот, Инглизот и Френгот.
(МКС, 67)

...Добар дан... Од куд сте? – Из Македонију. – Па ви сте из Стара Србија.
– Ест, бога ми... тако! – Ви сте Старосрбијанац. - Ест, ест г - не. – Па из
кој варош... Из Прилеп. – О, па ви сте чист Старосрбијанац. (1, 59)

Може да се заклучи дека Чернодрински умешно и одмерено, со усет ги користи сите стилистички средства и со тоа постигнува поголема изразеност и веродостојност на ликовите и настаните, успешно ги доловува говорните карактеристики на своите ликови и се докажува како мајстор на перото. Важноста на неговото мајсторство е уште поголема со неговиот придонес во напорите за создавање на литературниот јазик.

Скратеници

МКС - Македонска крвава свадба

- В. Чернодрински, *Собрани дела*, т. 1, Скопје 1976.

- В. Чернодрински, *Собрани дела*, т. 2, Скопје 1976.

Броевите по запирките во заградите ги означуваат старниците во соодветното дело.

Литература

Б. Видоески, *Дијалектичниот на македонскиот јазик*, т. 1, МАНУ, Скопје 1988, стр. 213 – 236.

О. Јашар - Настева, „Турцизмите и нивната стилистичка функција во македонскиот литературен јазик“, *Предавања на IX Семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје 1978, стр. 35 – 41.

М. Каранфиловски, „Јазикот на Војдан Чернодрински во *Македонска крвава свадба*“, *Литературен збор*, бр.1, Скопје 1975, стр. 34 – 40.

В. Чернодрински, *Собрани дела*, т.1 и 2, Мисла, Скопје 1976.

В. Чернодрински, *Македонска крвава свадба, Сѐто години од македонска драма*, Р. Силјан, Скопје 1992, стр. 23 – 103.